

1 Resurser och politik i Afrika,
Svenska Sällskapet för Antropologi
och Geografi, YMER 2014, s.69-85

*Lokala perspektiv kring
hållbar försörjning på landsbygden
i södra och östra Afrika*

FLORA HAJDU

INLEDNING

En av vår tids stora knäckfrågor är hur landsbygdens befolkning i Afrika kan ges hållbara möjligheter till försörjning i sin närmiljö. De själva uttrycker ofta en önskan om att få försörja sig där de bor, och städerna klarar inte en hög inflyttningstakt utan att arbetslösheten ökar och slummen breder ut sig. Ända sedan kolonialtiden har landsbygdsbefolkningen i Afrika ofta tryckts undan till marginaliserade områden eller fått mindre mark när skogsindustri, storskaligt jordbruk, turistanläggningar och andra intressen har expanderat. Det är en viktig förklaring till att de nu har svårt att försörja sig på jordbruk: deras jordbruksmark är ofta för liten och av för dålig kvalitet, och de är för fattiga för att kunna investera ordentligt i jordbruket.

Många olika policyer för att förbättra lokal försörjning har prövats av ländernas egna statliga departement och icke-statliga organisationer, samt av olika internationella biståndsorgan och hjälporganisationer. Några av de vanligaste insatser som förespråkats kommer att diskuteras mer i detalj i detta kapitel. Dessa är: jordbruksstöd, hjälp med lån

för småföretag, investeringar från näringslivet, bättre infrastruktur, skolor och sjukvård samt ett grundläggande välfärdssystem med pensioner, sjukpensioner och barnbidrag. Satsningar på dessa åtgärder har gett varierande resultat, men inte sällan har de fått problem som inte kunnat förutspås och som varit svåra att komma tillrätta med.

Jag har själv sedan 2001 studerat landsbygdsbefolkningens försörjningsstrategier i flera länder i södra och östra Afrika – Malawi, Lesotho, Sydafrika, Uganda och Tanzania – och undersökt hur olika typer av försörjning samverkar, samt lokala effekter av, och reaktioner på, policyinsatser. I kapitlet använder jag begreppet *hållbar försörjning* för att förstå vilka möjligheter ovan nämnda policyer ger för att stödja landsbygdsbefolkningens långsiktiga försörjning, samt vilka problem som kan uppstå när interventioner utformas utan tillräcklig förståelse för de lokala perspektiven.

HÅLLBAR FÖRSÖRJNING

– PRESENTATION AV ”LIVELIHOODS”-BEGREPPET

”Livelihoods”-perspektivet, som sätter fokus på människors försörjning, har sedan början av 1990-talet fått stort genomslag inom forskningen på fattigdom och utveckling i Syd. Särskilt inom landsbygdsutveckling har det blivit en viktig ansats, med syftet att försöka se olika situationer ur lokalbefolkningens perspektiv, i deras dagliga strävan att kunna försörja sig och tillgodose sina grundläggande behov. Begreppet innebär inte bara materiella aspekter av välbefinnande, utan brukar definieras som ”de aktiviteter, tillgångar och förmågor som man använder för att kunna försörja sig” (Chambers & Conway (1992:7 författarens översättning). Med tiden har försörjnings-begreppet utvecklats till ett analytiskt ramverk som fokuserar på ”hållbar försörjning” och används av forskare och organisationer som vill införliva lokala perspektiv i sina forsknings- och landsbygdsutvecklingsprojekt. Med hållbar menas i det här sammanhanget inte bara att försörjningsstrategierna ska vara miljömässigt hållbara; de ska heller inte underminera

befolkningens långsiktiga möjligheter att kunna fortsätta försörja sig genom att exempelvis sätta deras hälsa eller sociala relationer på spel.

Fokus på lokala perspektiv och försörjning kom som en reaktion mot att landsbygdsutveckling i fattiga länder sedan 1950-talet väldigt ensidigt inriktat sig på jordbruksutveckling genom tekniköverföring som en generell lösning på alla problem. Dessa projekt misslyckades gång på gång, vilket så småningom ledde till en insikt om att forskning och policyer måste nå en mer nyanserad förståelse av landsbygdens problem; en förståelse som utgår ifrån lokalbefolkningens perspektiv och lämnar plats för olikheter mellan skilda platser och sammanhang (Scoones 2009; de Haan & Zoomers 2005). Detta skilde sig radikalt från det tidigare angreppssättet, som byggde på uppfattningen att all utveckling ser likadan ut, och att de faktorer som lett till utveckling i Europa kommer att leda till samma sorts utveckling i olika delar av Afrika (Rigg 2006). Detta synsätt bortser från att utvecklingen i Europa skedde i en helt annan global kontext än den aktuella utvecklingen i exempelvis Afrika, samt inte minst i en värld där det fortfarande fanns stora mängder billiga, lättillgängliga resurser att utvinna.

Situationen för landsbygdsbefolkningen i Afrika är på många sätt annorlunda än vad som ofta antagits. De kan därför behöva göra andra prioriteringar än de som tycks självklara för dem som planerar utvecklingsinsatser. Dessa strategier och beslutsfattare utgår alltför ofta från hur saker ser ut i exempelvis urbana sammanhang, eller på landsbygden i Europa – med andra ord i sammanhang där de själva ofta befinner sig. Att försöka förstå människors försörjningsstrategier utifrån deras egna perspektiv har dock visat sig helt nödvändigt om man ska ha en chans att föreslå bra lösningar (Scoones 2009; Chambers 1997).

Ett annat problem har varit att landsbygdens försörjning ofta har studerats utifrån disciplinära ansatser – till exempel har agronomer studerat jordbruk och ekonomer studerat företagande – vilket i sin tur har lett till program och interventioner som också inriktar sig på enskilda försörjningsstrategier. Utifrån lokalbefolkningens perspektiv

existerar dock inte dessa försörjningsmöjligheter isolerade från varandra, utan samverkar på komplexa sätt, och olika strategier kompletterar varandra inom ett hushåll, en by eller en region (Ellis 2000). Exempelvis kanske bara några personer i en by bedriver fiske och säljer sin fångst till de andra i byn för att försörja sig – då är det kanske inte rimligt att införa en restriktion på fiske som bygger på att man bara får fiska en viss kvot per person. Ett annat exempel: om ett stort program som inriktar sig på jordbruk kommer till en by så tvingar man alla som vill ta del av den hjälp som finns att få att engagera sig i just jordbruk – även om deras individuella förutsättningar och situation kanske innebär att de i stället borde satsa på andra typer av försörjning. Detta strider mot forskning som visar att de bästa möjligheterna för hållbar landsbygdsförsörjning består i att uppmuntra mångfald i försörjningen på både hushålls- och bynivå (Hajdu 2006; Neves & du Toit 2013).

Exemplen ovan visar varför det lätt blir problem när insatser som ska hjälpa landsbygdsbefolkningen utgår ifrån beslutsfattarnas situationer, eller forskningens uppdelning, i stället för de lokala förutsättningarna på de platser där insatserna får effekt. Nedan går jag nu in på fyra specifika typer av policy och diskuterar hur missuppfattningar och ofullständiga teorier ofta lett till problem, samt hur mer nyanserade ansatser i stället kan skapa möjligheter inom dessa områden.

POLICYER FÖR LANDSBYGDSUTVECKLING: PROBLEM OCH MÖJLIGHETER UTIFRÅN LOKALA PERSPEKTIV

Jordbruksutveckling

Jordbruksutveckling är den typ av landsbygdsutveckling som det satsats mest på i Afrika. Scoones (2009) beskriver hur utvecklingstänkandet – från att tidigare ha utgjort ett samarbete mellan ekologer, antropologer, agronomer och ekonomer och baserats starkt på fältmetoder – efter 1950-talet mer och mer har kommit att domineras av ekonomer. Forskning och utvecklingsinsatser på landsbygden kom att fokusera allt mer på att höja "effektiviteten" på småbrukarnas jord-

bruk, baserat på ekonomiska teorier som utgår från att småbrukarna beter sig "rationellt" och därför kommer att vara positiva till, och kunna anamma, ny teknik (Scoones & Wolmer 2002; Ellis & Biggs 2001). Jordbrukets effektivisering skulle ske genom tekniköverföring, men i och med detta antagande missade man att se till hur olika socio-kulturella lokala omständigheter kunde påverka vad som faktiskt tedde sig rationellt eller inte för småbrukarna.

Landsbygdsbefolkningen i södra Afrika lever med en ständig brist på resurser (t.ex. pengar, arbetskraft, kunskaper, jordbruksmark och naturresurser) och med många andra riskfaktorer (extrema väderhändelser, svåra sjukdomar som AIDS och malaria, mycket osäkra anställningsförhållanden m.m.). Fattigdomen i sig gör det svårt att ha en buffert för att kunna hantera sådana risker, och i kombination med resursbristen gör det att man ofta tvingas prioritera säkerhet framför djärva satsningar. Exempelvis väljer många hellre ett utsäde som garanterat ger skörd även i svåra förhållanden, framför ett utsäde som under optimala förhållanden ger väldigt mycket skörd men under svårare förhållanden riskerar att inte ge något alls. Om man mekaniserar jordbruket i högre grad lönar det sig att satsa på ett enda slags utsäde som mognar vid ett tillfälle och kan skördas mer effektivt, men småbrukarna sprider kanske hellre ut skördetiderna för att försäkra sig ytterligare mot att väderhändelser påverkar hela skörden. För småbrukare som har begränsat med pengar och ingen buffert ter det sig kanske inte alls rationellt att investera mycket pengar i dyrt utsäde, konstgödsel, pesticider och mekanisering när de riskerar att göra en stor förlust om det blir ett dåligt år.

Medan jordbruksprogrammen som vill "effektivisera", förutsätter att småbrukarna liksom storjordbruket främst strävar efter att uppnå maximal avkastning, per hektar, har småbrukarna istället en annan syn på effektivitet – deras primära mål är att optimera avkastningen i relation till de begränsade investeringar de kan göra i form av pengar och arbete (Hajdu *et al.* 2012).

Antagandet att enbart ny teknik kan lösa landsbygdens försörjningsproblem i Afrika har alltså visat sig vara fundamentalt felaktigt (Rigg

2006). Det betyder däremot inte att alla satsningar på jordbruksutveckling är dömda att misslyckas. Jacobson (2013) pekar bland annat på att småbrukarnas kunskaper är mycket bristfälliga när det gäller vilka olika sorters utsäden, nya jordbruksredskap och metoder för gödsling och skadedjursbekämpning som finns att tillgå. Utvecklingsprojekten har ibland starka kopplingar till internationella utsädesjättar, och kan därför ofta ha en förutfattad mening om vad som kan hjälpa fattiga småbönder att utveckla jordbruket. Småbönderna behöver mer, bättre och opartisk information för att själva kunna ta väl underbyggda beslut om vad som blir bäst utifrån just deras förutsättningar. Med sådan information skulle de själva bättre kunna anpassa och optimera sin jordbruksstrategi så att den passar deras ekonomi och typ av jord, fältets läge och hushållets arbetskraftssituation varje år. En sådan, mer nyanserad variant av jordbruksutveckling, som utgår från lokala perspektiv och behov, har definitivt en viktig plats i att stödja hållbar försörjning på landsbygden.

Småföretagande och mikrofinans

Alltsedan Ellis (2000) banbrytande arbete – i vilket han poängterade att befolkningen på landsbygden tenderar att sträva efter mångfald i sina försörjningsaktiviteter för att sprida sina risker – har fler och fler forskare pekat på hur viktigt det är med andra typer av inkomstbringande aktiviteter, utöver jordbruket, även på landsbygden (Bryceson *et al.* 2000; Hajdu 2006). Inte minst är inkomster från andra aktiviteter ofta en förutsättning för investeringar i jordbruket (Jacobson 2013).

Studier har visat att folk själva satsar på olika småskaliga aktiviteter, som att baka eller laga mat för försäljning på marknader, tillverka verktyg eller andra bruksvaror samt erbjuda reparationstjänster och annan service för att dryga ut försörjningen (Hajdu *et al.* 2011). Olika projekt som syftar till landsbygdsutveckling har stöttat dessa småskaliga inkomstbringande aktiviteter, framförallt genom s.k. *mikrofinans*, där fattiga människor får tillgång till små lån för att starta upp eller expan-

dera så kallade mikroföretag (Liljefrost 2005). Mikrofinansprojekten har dock kritiserats eftersom de riskerar att skuldsätta människor som redan är sårbara (Liljefrost 2012). När fattiga människor som saknar buffert får tillgång till pengar som ska investeras i försörjningsaktiviteter finns alltid risken att de i en krissituation tvingas använda pengarna till något annat (Bateman 2010; Liljefrost 2005). Det är också en förklaring till att fattiga människor överhuvudtaget har svårt att spara pengar, vilket en ung man i Sydafrika uttryckte så här:

Det är inte lätt att spara pengar. Du kommer alltid veta att de pengarna finns där på banken och kan hjälpa dig. Till exempel kan ett barn bli sjukt och behöva medicin. Hur kan man i ett sådant läge ha kvar pengarna på banken och se på hur ens barn är sjukt och ens fru gråter? Kanske börjar husväggen se fallfärdig ut, så man tänker att det är bättre att ta av pengarna och laga väggen innan den brakar. Är det inte det ena, så är det det andra. Jag tror att man bara kan spara pengar om man redan är rik. (Hajdu 2006:204)

Fattiga människor har sällan ens möjlighet att spara pengar på banken. Dels finns inga lättillgängliga bankkontor på landsbygden och dels tar bankerna ofta ut höga avgifter av dem, eftersom de inte är lönsamma kunder. Många upplever att deras pengar krymper på banken, och har i stället pengarna hemma, vilket innebär stora risker i ett samhälle där få har ordentliga lås på dörren.

Ett sätt att komma runt problemet är att investera de pengar man har över i något som är svårare att stjäla, exempelvis kor eller andra djur, möbler eller redskap, som man kan använda och sedan sälja om man behöver pengar (Collins *et al.* 2009). På samma sätt investerar många i mikroföretag; de köper exempelvis hem ingredienser att baka med, eller verktyg att snickra med, när de har pengar över. För många är mikroföretag därför kanske inte främst ett sätt att *tjäna* pengar, utan ett sätt att *spara* pengar. Utvecklingsinsatser som mikrofinansprojekt tolkar det oftast som ett misslyckat försök till småföretagande, om en person som

exempelvis har investerat i verktyg och arbetat som snickare ett tag tvingas sälja verktygen när någon i familjen blir sjuk. Egentligen kanske man borde se det som ett lyckat buffertsparande som avvärjde en kris. Därför blir det inte rimligt att tänka på alla dessa aktiviteter som försök till småföretagande som bör uppmuntras med mikrolån. Överhuvudtaget är det problematiskt att försöka bekämpa fattigdom med krediter, och exempelvis Shipton (2010) har visat vilka kulturkrockar det kan leda till när man försöker tillämpa ekonomiska principer framtagna utan kulturell kontext i ett sammanhang där förhållandet till pengar är djupt inbäddat i olika värderingar och sociala sammanhang.

Återigen är projekten ofta inte ordentligt förankrade i människors verklighet, utan utformade för att passa en idealsituation, där man förutsätter inte bara att folks främsta mål med mikroföretag är att generera maximal vinst, utan även att en människa trots ett liv i fattigdom med begränsade möjligheter ändå har potential att bli en bra entreprenör och har relevanta ekonomiska kunskaper för att sköta en affärsverksamhet. Dock saknar även de som faktiskt har ambitionen att försöka driva mikroföretag ofta grundläggande kunskaper i hur man räknar på profit och hur man går tillväga för att säkra företagets framtid – och skolan på landsbygden fokuserar sällan på att förmedla sådana kunskaper (Ansell 2000; Hajdu 2011).

När det handlar om små aktiviteter blir också vinsten mycket liten, och går därför lätt förlorad. Det kan handla om en vinst som exempelvis motsvarar tio småbröd. Ger man då bort några till barnen eftersom de är hungriga, och ger lite rabatt till grannen eftersom hon är sjuk – då har man kanske plötsligt gått med förlust. I ett sådant läge kan det vara direkt skadligt att låna pengar, oavsett hur låg ränta man måste betala. Dock har mikrofinanssektorn i dag kommit långt från de första föregångarna som gjorde idén populär och verkligen baserades på mycket låga räntor. Dagens mikrofinansprojekt tar ut så pass höga räntor att det ofta ifrågasätts om de är rimliga i relation till förväntad vinst i de verksamheter fattiga landsbygdsbor ägnar sig åt (Oya 2012). Mikrofinans har blivit ett bekvämt sätt att lämpa över fattigdoms-

problemet på de fattiga, som förväntas att själva ta sig upp ur fattigdomen med hjälp av lån (Bateman 2010).

Det finns dock utrymme för insatser som hjälper landsbygdens befolkning att kunna satsa på mikroföretag utifrån deras egna behov och förutsättningar. Vår studie kom fram till att ungdomar behöver hjälp med både praktiska kunskaper som kan omsättas i småföretagande och grundläggande affärskunskaper som krävs för att sköta en verksamhet, helst i kombination med små startbidrag (som inte behöver betalas tillbaka) för att kunna starta upp mikroföretag (Hajdu *et al.* 2011). Studier har också pekat på att även om mikrofinans oftast har hjälpt de som redan är relativt rika, så har deras småföretag ändå kunnat ge viktiga spin-off-effekter genom att tillhandahålla service lokalt eller att anställa lokal personal. Även de fattiga i en by har att vinna på att de rikare får tillgång till lån och kan expandera sina företag, förutsatt att det inte sker med pengar öronmärkta för fattiga. Enligt lokala kulturella normer förväntas ofta rikare hushåll bidra till skolor, brunnar eller liknande, samt ställa till rejäla fester vid exempelvis begravningar. De som har råd brukar slakta en ko till en begravning och för många fattiga är dessa tillställningar i byn en viktig källa till protein. Kanske är det därför bättre att fokusera kreditgivandet på dessa grupper som har en mer robust situation och bättre chanser att hantera lån, men då utan att kalla det för fattigdomsbekämpning. Ytterligare en viktig åtgärd vore att se till att även befolkningen på landsbygden ges möjlighet till sparande på banken, utan alltför höga avgifter, vilket delvis skulle kunna eliminera behovet av lån.

Privata investeringar som skapar jobb

Ett vanligt förslag till lösning på landsbygdens försörjningsproblem är att man ska försöka uppmuntra privata, jobbskapande investeringar på landsbygden, exempelvis storskaliga plantager (te, sockerrör, skog m.m.) eller turisminvesteringar. Dessa lösningar bygger också mycket på ekonomisk teori, som påpekar att det överhuvudtaget är för lite

pengar i omlopp på landsbygden, och att det därför – eftersom det saknas köpstarka kunder – blir svårt för folk att exempelvis starta mikroföretag. Kommer det in pengar utifrån, får inte bara de anställda en lön, utan de använder ofta sina pengar i närområdet och skapar därmed arbetstillfällen för dem som erbjuder service och produkter.

Den här principen stämmer ganska bra, men det som visat sig vara problematiskt med dessa investeringar är att de dels inte leder till särskilt många anställningar (storskaliga plantager innebär ofta hög mekanisering är därför inte arbetsintensiva) och dels sällan anställer lokalt utan tar med sig arbetskraft utifrån. Särskilt turistkomplex har sällan anställt lokalt utan baserar ofta sin arbetskraft på invandrade arbetare som kan utstå låga löner och hårda villkor eftersom de sällan har familj med sig och kommer från ännu värre förhållanden (Pleumarom 2012). I kvinnodominerade yrken är det också vanligt att lönerna är lägre och förhållandena värre, delvis eftersom dessa yrken förväntas vara ett komplement till familjens huvudförsörjning. I Lesotho, där de flesta männen blivit avskedade från gruvarbete i Sydafrika som de tidigare försörjt sina familjer med, utgör dock arbete på klädfabrikerna nära huvudstaden en av de få möjligheterna till arbete och många kvinnor från landsbygden tar sig dit för att söka jobb, trots att lönerna för heltidsarbete är ungefär en fjärdedel av vad männen tjänade i gruvorna (Ansell *et al.* 2014).

Ett annat problem med arbeten på plantager och inom turism är att de tenderar att vara säsongsbetonade. Tyvärr är arbetet på plantager ofta som mest intensivt under skördetiden, som sammanfaller med att folk skulle behöva skörda sina egna fält. I ett projektet frågade vi ungdomar på landsbygden i Malawi och Lesotho om deras försörjningsmöjligheter, nämnde de ofta problem som har att göra med svaga rättigheter för anställda (Hajdu *et al.* 2013). Sexuella trakasserier var vanligt förekommande och kunde i praktiken inte anmälas, liksom att folk blev godtyckligt anställda och avskedade, ofta i samband med mutor. Teplantagerna i Malawi hade satt i system att avskeda folk innan de behövde betala in till deras pension, och löneförhandlingar

fanns överhuvudtaget inte på många arbetsplatser. Utöver detta betalade de så dåligt (motsvarande 20 kronor för två veckors arbete under 2008) att folk till och med betalade varandra mer lokalt när de behövde hjälp på sina egna fält.

De senaste åren har dessa typer av markinvesteringar också tagit en ny form: mark köps upp i stor skala av utländska aktörer på många håll i Afrika (och även i Latinamerika och Asien) i syfte att odla mat eller biobränslen. Retoriken kring dessa storskaliga investeringar är att de utgör en "win-win"-situation: lokalbefolkningen vinner på investeringen i och med att jobb skapas, samtidigt som företagen skapar vinst. Aktörerna har dock fått så mycket kritik, bland annat för att lokalbefolkningen har förlorat jordbruksmark utan ordentlig kompensation och utan att få jobb, att dessa investeringar på engelska har döpts till "landgrabbing" och orsakat hetsig debatt i många kretsar (Cotula 2013; Matondi *et al.* 2011).

Investeringar av privata företag kan därför inte förväntas skapa jobb och minska fattigdomen i en situation där anställdas rättigheter inte skyddas nämnvärt gentemot företagens vinstintressen av nationell lagstiftning och relevanta kontrollinstanser. Ofta är fattiga länder så måna om att få privata investeringar att man erbjuder billig mark, skattelättnader och andra fördelar som i längden underminerar möjligheterna för det som är själva argumentet för att få dit investeringarna – att de kan bidra till utveckling för landet i stort och för lokalbefolkningen i synnerhet.

Byggande av välfärdssystem och investeringar i infrastruktur, hälsovård och utbildning

När jag frågat folk på landsbygden vad de själva tror skulle kunna hjälpa dem att säkra sin försörjning långsiktigt pratar de ofta om infrastruktur. Bättre vägar och lättare transporter till lokala marknader och små centralorter skulle göra att folk kunde bo kvar i byn där de har tillgång till jordbruksmark, samtidigt som någon i familjen kan arbeta med service på centralorten. Alternativt kan man få lättare tillgång till marknader

för att sälja jordbruksprodukter eller egenproducerade verktyg, husgeråd och dylikt (Hajdu 2006). Utbildning pratas det också ofta om, men undersökningar visar att barn från landsbygden sällan lyckas avsluta en gymnasieutbildning och att de sedan kan ha svårt att få arbete utan att flytta till städerna (Ansell 2004; 2000). Särskilt viktigt är också att utbildningen anpassas till att förmedla kunskaper som kan användas även om man bor kvar på landsbygden – exempelvis kan skolan tidigt diskutera hur man kan tänka kring viktiga beslut i jordbruket, eller när man investerar i mikroföretag och planerar sin privatekonomi.

Att man är tillräckligt frisk och stark för att ägna sig åt jordbruk, arbete och mikroföretag är förstås en nyckel till att kunna försörja sig själv på landsbygden, inte minst inom de sektorer som diskuterats ovan, vilka ofta innebär tungt och slitsamt arbete. Hälsovården är då en grundbult i att säkerställa hållbar försörjning på landsbygden. God tillgänglighet till hälsovård och låga kostnader gör att folk slipper förstöra den försörjningsbas de byggt upp genom att behöva sälja sina tillgångar för att få råd med vård.

Slutligen har även ett generellt byggande av välfärdssystem börjat diskuteras inom temat för landsbygdsutveckling i Afrika och övriga världen (se exempelvis en rapport från Svenska kyrkan, Axelsson Nycander 2011). I Sydafrika betalar man sedan länge ut pension till alla som fyllt 65 år, oavsett om de arbetat eller inte, och det har visat sig ha väldigt viktiga effekter på fattigdomen, barnbarnens skolgång, samt investeringar i försörjningsaktiviteter i de familjer där pensionärerna bor (Devereux 2007). Som det diskuterades ovan har fattiga människor svårt att spara ihop till pengar att investera i aktiviteter som skulle kunna hjälpa dem att trygga sin försörjning. En grundtrygghet, där ingen behöver oroa sig för att inte få mat på bordet och där fattiga familjer inte ställs vid ruinens brant när någon blir sjuk eller skolavgifterna måste betalas, ger också bättre möjligheter för människor att planera sin ekonomi och spara till viktiga investeringar. Därför har det på senare tid argumenterats allt starkare för en s.k. "basinkomst" (basic income grant - BIG), som skulle vara en liten summa pengar som

betalas ut som ett bidrag till alla, utan behovsprövning (Barchiesi 2007; Standing & Samson 2003). Summan ska vara så stor att ingen behöver svälta, men ändå så liten att staten har råd att betala ut den till alla medborgare. Det rör sig alltså inte i första hand om ett slags socialbidrag som man ska kunna leva på. Just den låga summan, samt elimineringen av kostsam och svårbedömd behovsprövning, gör att projekten blir möjliga att genomföra även i relativt fattiga länder (Hulme *et al.* 2012).

I Namibia testades basinkomst i ett uppmärksammat pilotprojekt 2008–9, där alla invånare under 65 år i en by fick motsvarande 100 kr i månaden i ovillkorat bidrag (de över 65 hade redan pension motsvarande 500 kr/månad). Effekterna var enorma: andelen som definierades som allra fattigast minskade från 70 till 16 procent, undernäring av barn under 5 år minskade från 42 till 10 procent, invånarnas hälsa förbättrades då de kunde söka sjukvård innan de var allvarligt sjuka, fler barn kunde gå i skolan – och mest intressant av allt: arbetslösheten hos vuxna över 15 år minskade från 60 till 45 procent och dessutom ökade inkomsterna betydligt mer än värdet på inkomststödet (Axelsson Nycander 2011).

Basinkomstidén har kritiserats med argumentet att folk skulle bli lata av att få bidrag och därför inte söka arbete, samt att det bara leder till effekter på hushållens konsumtion och inte påverkar produktionen (Farrington och Slater 2006). Pilotprojektet visar att folk tvärtom använde pengarna till att söka eller skapa arbete, och inflödet av pengar till byn ledde till att det skapades en lokal marknad för varor och tjänster (Haarman & Haarman 2011). I likhet med tankarna kring privata investeringar på landsbygden (se ovan) skapas ett inflöde av pengar som kan cirkulera lokalt. Många bybor i det namibiska pilotfallet vittnade om att de kunde starta småföretag, både eftersom de fått tillgång till startkapital och eftersom det nu fanns köpkraft i byn. Det finns också de som påpekar att det blir ett sätt att lägga över ansvaret på de fattiga att ta sig ur fattigdomen och att de inte kan utverka mirakel med småpengar (Ferguson 2007). Det är därför viktigt

att införande av basinkomst sker i ett sammanhang med andra satsningar mot fattigdom (Standing och Samson 2003). Velfärdssystem kommer inte att lösa de problem som identifierats som viktiga ovan – kunskapsbristen hos småbönder om tillgängliga hjälpmedel i jordbruket, bristen på affärskunskaper och problematiska arbetsrättsliga förhållanden. Inte heller fokuserar velfärdssystem på själva roten till fattigdomen: vem som har makten att bestämma över globala politiska processer och fördelningen av resurser.

SLUTSATSER

Förhoppningsvis har den här snabba översikten över problem och möjligheter med landsbygdsutveckling och hållbar försörjning i södra och östra Afrika visat att frågorna är komplicerade och att man måste beakta många olika perspektiv på vad som kan tyckas vara en enkel lösning. Det finns inte en enskild åtgärd som skulle kunna lösa försörjningsproblemen på landsbygden i Afrika, utan troligtvis behövs alla typer av åtgärder, och mer därtill, för att befolkningen ska kunna försörja sig på ett långsiktigt hållbart sätt. Dock är det tydligt att det behövs mer nyansering i debatten, och mer fokus på lokala perspektiv som sätter människors försörjning och egna behov i centrum. Projekten grundar sig ofta i en förenklad bild av landsbygdens befolkning och de olika kunskaper, möjligheter och personligheter de besitter. Om lokala perspektiv kan inkluderas i högre utsträckning kan dock troligtvis de värsta fallgroparna undvikas.

Hållbar landsbygdsutveckling i fattiga länder är en av vår tids svåra frågor. De flesta förslag på lösningar har dock undvikit att inrikta sig på de grundläggande orsakerna till att människor är fattiga: att de inte har tillgång till god utbildning, bra hälsovård, ett fungerande velfärdssystem, skälig lön eller tillräcklig jordbruksmark, samt att de inte har makt att kräva sina rättigheter och påverka i dessa frågor. De har ofta att välja mellan att sälja sina jordbruksprodukter till kraftigt underpris eller att inte sälja dem alls; att ta jobb med orimligt låga löner eller att inte ha ett

jobb alls. De alternativa lösningsförslag som diskuterades ovan kan dock bidra till att förbättra dessa grundläggande problem – jordbruksstöd och småföretagarstöd kan ge viktiga kunskaper till de som inte fått god utbildning; privata investeringar kan ge arbetsinkomster om nationell och global lagstiftning ser till att det inte blir underbetalt arbete med usla villkor. Investeringar i infrastruktur, utbildning, hälsovård och välfärdssystem är de insatser som mest konkret fokuserar på de viktigaste problemen, men även dessa satsningar måste göras så att de passar in lokalt och inte appliceras som en storskalig generell lösning på alla problem. Utöver dessa insatser behövs emellertid också en mer storskalig förändring av globala maktstrukturer för att på riktigt kunna få till en långsiktig lösning och sätta kurs mot en värld utan extrem fattigdom. En värld där alla kan försörja sig på ett hållbart sätt.

REFERENSER

- Ansell, N. 2000. Sustainability: Life Chances and Education in Southern Africa. I Redclift, M. (red): *Sustainability: Life Chances and Livelihoods*. Routledge: London.
- Ansell, N. 2004. Secondary Schooling and Rural Youth Transitions in Lesotho and Zimbabwe. *Youth & Society* 36, 183–202.
- Ansell, N., S. Tsoeu & F. Hajdu. (E-publicerad 9 Jan, 2014) Women's Changing Domestic Responsibilities in Neoliberal Africa: A Relational Time-Space Analysis of Lesotho's Garment Industry. *Gender, Place and Culture* DOI: 10.1080/0966369X.2013.855712
- Axelsson Nycander, G. (red). 2011. *Pengar i handen: Sociala trygghetssystem som metod för att bekämpa fattigdom och hunger*. Svenska kyrkans internationella arbete och Nordiska Afrikainstitutet.
- Barchiesi, F. 2007. South African Debates on the Basic Income Grant: Wage Labour and the Post-Apartheid Social Policy. *Journal of Southern African Studies*, 33, 561–575.
- Bateman, M. 2010. *Why Doesn't Microfinance Work? The Destructive Rise of Local Neoliberalism*. London: Zed Books.
- Bryceson, D, C.Kay & J. Mooij. (red). 2000. *Disappearing Peasantries: Rural Labour in Africa, Asia and Latin America*. London: Intermediate Technology Publications.

- Chambers, R. 1997. *Whose Reality Counts? Putting the First Last*. London: Intermediate Technology Publications.
- Chambers, R. & G. Conway. 1992. Sustainable Rural Livelihoods: Practical Concepts for the 21st Century. *IDS Discussion Paper*, 296.
- Collins, D, J. Morduch, S. Rutherford & O. Ruthven. 2009. *Portfolios of the Poor: How the World's Poor Live on \$2 a Day*. New Jersey: Princeton University Press.
- Cotula, L. 2013. *The Great African Land Grab?: Agricultural Investments and the Global Food System*. London: Zed Books.
- De Haan, L. & A. Zoomers. 2005. Exploring the Frontier of Livelihoods Research. *Development and Change*, 36, 27–47.
- Devereux, S. 2007. Social Pensions in Southern Africa in the Twentieth Century. *Journal of Southern African Studies*, 33, 539–560.
- Ellis, F. 2000. *Rural Livelihoods and Diversity in Developing Countries*. Oxford: Oxford University Press.
- Ellis, F. & S. Biggs. 2001. Evolving Themes in Rural Development 1950s –2000s. *Development Policy Review*, 19, 437–448.
- Ferguson, J. 2007. Formalities of Poverty: Thinking about Social Assistance in Neoliberal South Africa. *African Studies Review*, 50, 71–86.
- Farrington, J. & R. Slater. 2006. Introduction: Cash Transfers: Panacea for Poverty Reduction or Money Down the Drain? *Development Policy Review*, 24, 499–511.
- Haarman, C. & D. Haarman. 2011. Namibia – ett pilotprojekt med inkomststöd för alla. I Axelsson Nycander, G. (red): *Pengar i handen: sociala trygghetssystem som metod för att bekämpa fattigdom och hunger*. Svenska kyrkans internationella arbete och Nordiska Afrikainstitutet.
- Hajdu, F. 2006. *Local Worlds: Rural Livelihood Strategies in Eastern Cape, South Africa*. Linköping Studies in Arts and Science No 366. Linköpings universitet.
- Hajdu, F., N. Ansell, E. Robson & L. van Blerk. 2013. Rural Young People's Opportunities for Employment and Entrepreneurship in Globalised Southern Africa: The Limitations of Targeting Policies. *International Development Planning Review*, 35, 155–174.
- Hajdu, F., N. Ansell, E. Robson, L. van Blerk & L. Chipeta. 2011. Income Generating Activities for Young People in Southern Africa: Exploring Aids and Other Constraints. *Geographical Journal*, 177, 251–263.

- Hajdu, F., K. Jacobson, L. Salomonsson & E. Friman. 2012. "But Tractors Can't Fly": A Transdisciplinary Analysis of Neoliberal Agricultural Development Interventions in South Africa. *International Journal of Transdisciplinary Research*, 6, 24–51.
- Hulme, D., J. Hanlon & A. Barrientos. 2012. *Just Give Money to the Poor: The Development Revolution from the Global South*. Kumarian Press.
- Jacobson, K. 2013. *From Betterment to Bt Maize – Agricultural Development and the Introduction of Genetically Modified Maize to South African Smallholders*. Doktorsavhandling, Sveriges Lantbruksuniversitet.
- Liljefrost, E. 2005 Fighting Poverty With Microfinance. I: Swain, R. B. & E. Liljefrost (red.) *The Democratization of Finance: Future Directions for Microfinance*. Uppsala Collegium for Development Studies.
- Liljefrost, E. 2012. *Små lån, fattiga vänner: Om betydelsen av symboliskt och socialt kapital för mikrofinansanvändare i tre kenyanska organisationer, 2002–2006*. Doktorsavhandling, Uppsala universitet.
- Matondi, P. B., K. Havnevik & A. Beyene. 2011. *Biofuels, Land Grabbing and Food Security in Africa*, Zed Books.
- Neves, D. & A. Du Toit. 2013. Rural Livelihoods in South Africa: Complexity, Vulnerability and Differentiation. *Journal of Agrarian Change*, 13: 93–115.
- Oya, C. 2012. Introduction to a Symposium On Microfinance and Rural Development: Magic Bullet or Blank Bullet? *Journal of Agrarian Change*, 12: 552–554.
- Pleumarom, A. 2012. The Politics of Tourism and Poverty Reduction. I Leslie, D (red): *Responsible Tourism: Concepts, Theory and Practice*. Wallingford, Cabi.
- Rigg, J. 2006. Land, Farming, Livelihoods, and Poverty: Rethinking the Links in the Rural South. *World Development*, 34: 180–202.
- Scoones, I. 2009. Livelihoods Perspectives and Rural Development. *Journal of Peasant Studies*, 36: 171–196.
- Scoones, I. & W. Wolmer. 2002. *Pathways of Change in Africa: Crops, Livestock & Livelihoods in Mali, Ethiopia & Zimbabwe*. Oxford: James Currey Ltd.
- Shipton, P. M. 2010. *Credit between Cultures: Farmers, Financiers, and Misunderstanding in Africa*. New Haven, London: Yale University Press.
- Standing, G. & M. Samson. 2003. *A Basic Income Grant for South Africa*. Cape Town: University of Cape Town Press.